

**A Sociological Analysis of the Novel
«Shohare Ahoo khanom» Based on the Theory
of Georg Simmel, with an Emphasis
on the Representation of Individual
Identity and Lifestyle**

Farzaneh Mirzayi^{*}

Marjan Ali Akbarzadeh Zehtab^{**}

Masoomeh Khodadadi Mahabad^{***}

The main issue of this interdisciplinary research is the Simmelian analysis of *The Husband of Ahoo Khanum* in the field of identity and lifestyle, with an approach based on money, fashion, and the stranger. This study has been conducted through a descriptive-analytical method using library research. The significance of this research lies in the value of Afghani's realistic novel, which represents Iranian identity in the 1330s (1950s), and in the importance of the theories of Georg Simmel, the philosophical sociologist who explored the concepts of modernity. The necessity of this study derives from the need to represent the concepts of modernity in contemporary fiction and to emphasize the importance of literary sociology. The main research question and hypothesis are: How are individual identity and lifestyle reflected in the social interactions of the characters in *The Husband of Ahoo Khanum* with regard to Simmel's important concepts of money, fashion, and the stranger? It seems that Simmel's

^{*} Ph.D. Student, Department of Persian Language and Literature, VaP.C., Islamic Azad, Varamin, Iran.

farzaneh.mirzaei7093@iau.ir

<https://orcid.org/0009-0009-9489-4108>

^{**} Corresponding Author: Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, VaP.C., Islamic Azad, Varamin, Iran.

ma.akbarzade@iau.ir

<https://orcid.org/0000-0002-6260-7380>

^{***} Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, VaP.C., Islamic Azad, Varamin, Iran.

mkhodadi@iau.ac.ir

<https://orcid.org/000-0002-0583-7403>

views on individual identity and lifestyle, through the concepts of money, fashion, and the stranger, are manifested in various ways in the characterization and interpersonal dialogues of this novel. The main findings show that Ahoo, as a symbol of the traditional woman, lacks an independent individual identity and is absorbed in the roles of motherhood and wifehood; her lifestyle is based on stability and preserving relationships at any cost. Seyyed Miran's identity and lifestyle, as a representative of patriarchy, demonstrate instability and confusion in the conflict between tradition and modernity. Homa's identity and lifestyle represent modernity and the redefinition of women's identity in urban society; she is a clear embodiment of Simmel's concepts of the "stranger" and the "blasé individual." Money and fashion play significant roles in transforming the lifestyles of Seyyed Miran, Homa, and Ahoo.

Keywords: The Husband of Ahoo Khanum, Ali-Mohammad Afghani, Georg Simmel, sociology of literature, individual identity and lifestyle.

Introduction and Statement of the Problem

Literature develops through a reciprocal relationship with society, and literary works reflect the historical, social, and cultural conditions of their time. The sociology of literature, as an interdisciplinary approach, examines the relationship between literary texts and social structures. In this context, Georg Simmel's sociological thought particularly his concepts of individuality, social interaction, lifestyle, money, fashion, and the stranger provides an appropriate theoretical framework for the analysis of literary texts. According to Simmel, individual identity is formed through social interaction and one's relationship with different social groups. Likewise, money and fashion are not merely economic or aesthetic phenomena; they play a significant role in shaping social relations, identity, and lifestyle.

This study analyzes Ali-Mohammad Afghani's novel *The Husband of Ahoo Khanum* from the perspective of Simmel's sociological theory, with particular emphasis on the concepts of money, fashion, and the stranger. Set against the social transformations of Iran in the 1950s, the novel portrays the conflict between tradition and modernity, changing gender roles, and transformations in social relationships. Its

three central characters Ahou, Seyyed Miran, and Homa represent different patterns of identity and lifestyle that undergo crisis or transformation in response to these changes.

The aim of this study is to examine the characters' lifestyles and individual identities through Simmel's concepts of money, fashion, and the stranger. Its significance lies in applying Simmel's sociological framework to one of the most important novels of modern Persian literature. The main research question is how the characters' lifestyles and identities are reflected through their social interactions. The study assumes that Simmelian concepts, including identity, lifestyle, money, fashion, and the stranger, are substantially embodied in the novel's characterization and interpersonal relationships.

Research Method

The research method in this study is descriptive-analytical and based on library research. Accordingly, it first examines and reviews previous studies in this field as well as related works, including books, articles, dissertations, theses, and the novel *The Husband of Ahou Khanom*. After collecting and organizing the required data, the novel is analyzed, and the compatibility of Simmel's sociological ideas with the mentioned work is examined through an interdisciplinary sociological approach.

Theoretical Framework

Sociology of literature examines the relationship between literary works and the social, cultural, and historical contexts in which they are produced. From this perspective, literary texts reflect social relations, values, and human experiences of a particular historical period. Sociological criticism analyzes characters, relationships, and themes in literary works in connection with social structures.

Georg Simmel (1858–1918) considers society as the result of interactions among individuals and emphasizes the role of reciprocal relationships in the formation of identity and social structures. According to him, modern individuals experience a tension between individuality and social pressures; modernity increases personal independence while simultaneously creating new forms of identity crisis and alienation.

In Simmel's theory, lifestyle refers to the collection of choices, behaviors, and habits through which individuals express their social position and identity. Individual identity is formed through interaction between the individual and social circles, while conflicts between personal independence and social restrictions may lead to identity crises.

Simmel does not view money merely as an economic phenomenon but as a social and cultural force influencing human relationships and lifestyles. Money increases individual freedom on the one hand, while making relationships more impersonal and instrumental on the other. Fashion is also considered a social phenomenon that simultaneously connects individuals to specific groups and distinguishes them from others. The concept of the stranger refers to an individual who belongs to a social group but maintains a certain cultural and identity distance from it; such a person can introduce new perspectives and contribute to social transformation.

Findings and Analysis

The findings of this research indicate that the main characters of *The Husband of Ahou Khanom*, within Simmel's theoretical framework, represent three different patterns of identity and lifestyle in Iran's transitional society of the 1330s. Ahou, Seyyed Miran, and Homa experience identity crises or transformations in response to social, economic, and cultural changes.

Ahou represents the traditional Iranian woman whose identity is defined through the roles of wife and mother. She lacks an independent identity, and her lifestyle is based on patience, preserving family bonds, and accepting existing conditions. Her economic dependence strengthens her inferior position. However, at the end of the novel, confronting betrayal and family abandonment transforms her from a passive woman into a protesting individual who expresses her independent voice.

Seyyed Miran is a character caught between tradition and modernity. At the beginning of the story, he is a traditional, religious, and family-oriented man, but Homa's entrance into his life changes his values and lifestyle. His acceptance of modern elements, such as changing his appearance and going to the cinema, remains mostly superficial and does not lead to a deep transformation of his identity. Money also

plays a significant role in shaping his social position and lifestyle. Wealth enables him to make new choices, but when his financial resources decline, this lifestyle collapses, and he returns to the traditional pattern.

In contrast to Ahou, Homa represents a woman who attempts to define her identity independently from traditional roles. Her resistance to family restrictions and patriarchy demonstrates her effort to achieve individuality. From Simmel's perspective, Homa can be analyzed through the concept of the "stranger," because she enters a traditional family structure with different values and lifestyles and causes changes within it. However, her modernity remains largely limited to external aspects such as consumption, fashion, and luxury, which ultimately leads to an identity crisis.

The analysis of money and fashion demonstrates that these two elements play important roles in shaping the identity and lifestyle of the characters. Money functions as a source of power, dependence, and social distinction, while fashion reveals the difference between Ahou's traditional lifestyle and Homa's modern-oriented lifestyle. According to Simmel, fashion is simultaneously a means of social belonging and a tool for expressing individuality.

Conclusion

The analysis of *The Husband of Ahou Khanom* based on Georg Simmel's sociological theory shows that the identity and lifestyle of its main characters are directly connected to the social, cultural, and historical conditions of Iranian society in the 1330s. Ahou, Seyyed Miran, and Homa represent three different responses to the transition between tradition and modernity.

Ahou represents the traditional woman whose identity is absorbed into the roles of wife and mother; however, through a critical experience, she moves toward recovering her individuality and expressing resistance. Seyyed Miran is a figure suspended between tradition and modernity, whose transformation remains mostly superficial and leads to an identity crisis due to his inability to reconcile old and new values. Homa represents the modern-oriented woman who seeks independence, but her superficial encounter with modernity and her dependence on consumption and fashion result in another form of identity crisis.

The research also demonstrates that Simmel's concepts of money, fashion, and the stranger provide effective tools for analyzing the relationships among the characters. Money in the novel is not merely an economic factor but a social force determining power relations, lifestyles, and identities. Fashion reveals the distinction between traditional and modern lifestyles, while the concept of the stranger is embodied in Homa as a character who enters a traditional structure and transforms it.

From the perspective of the sociology of literature, *The Husband of Ahou Khanom* presents a representation of Iranian society during the transition from tradition to modernity and reflects issues such as patriarchy, women's social position, polygamy, and the identity crises caused by social change. Therefore, the novel can be considered a social text that reveals transformations in identities and lifestyles through literary narration.

References

- Afghani, Ali-Mohammad. (2012) *The Husband of Ahou Khanom*. 14th ed. Tehran: Amir Kabir.
- Ali-Akbarzadeh Zohrab, Marjan. (2019) "A Sociological Analysis of Shamloo and Abu al-Madi's Poetry Based on Zalamansky's Theory." *Journal of Persian Language and Literature Research*, 17(55), 95–126.
- Fazeli, Nematollah. (1995) "An Introduction to the Sociology of Art and Literature." *Social Sciences Quarterly*, Faculty of Social Sciences, Allameh Tabataba'i University, 4(7–8), 107–133.
- Frisby, D. (1992) *Simmel and Since: Essays on Georg Simmel's Social Theory*. London: Routledge.
- Gholam, Mohammad. (2004) "The Sociology of the Contemporary Persian Novel." *Journal of the Faculty of Literature and Humanities*, Kharazmi University, 32(44), 129–173.
- Ghorbani Varkalai, Masoumeh. (2010) "A Sociological Criticism of Ali-Mohammad Afghani's Novel *The Husband of Ahou Khanom*." Master's Thesis, University of Sistan and Baluchestan.
- Helle, Horst. (2015) *Georg Simmel's Social Thought*. Translated by Shahnaz Mosammapour. Tehran: Gol-Azin.
- Simmel, G. (2004) *The Philosophy of Money* (3rd enl. ed.; D. Frisby, Ed.; T. Bottomore & D. Frisby, Trans.). Routledge. (Original work published 1900).
- Simmel, Georg. (2012) *On Individuality and Social Forms*. Translated by Shahnaz Mosammapour. 2nd ed. Tehran: Sales.

فصلنامه علمی «پژوهش زبان و ادبیات فارسی»

شماره هفتاد و نهم، زمستان ۱۴۰۴: ۱۷۲-۱۴۷

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۱۲/۱۶

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۳/۱۱

نوع مقاله: پژوهشی

تحلیل جامعه‌شناختی رمان «شوهر آهوخانم» بر پایه نظریه گئورگ زیمل با تأکید بر بازنمایی هویت فردی و سبک زندگی

* فرزانه میرزایی

** مرجان علی‌اکبرزاده زهتاب

*** معصومه خدادادی مهاباد

چکیده

این مقاله به شیوه توصیفی-تحلیلی تحلیل رمان «شوهر آهوخانم» در حوزه هویت و سبک زندگی می‌پردازد و برای تحلیل بازنمایی هویت ایرانی در دهه سی از نظریه‌های «گئورگ زیمل»، جامعه‌شناس فلسفی بهره می‌گیرد. مهم‌ترین پرسش و فرضیه پیش روی این است که در تعاملات اجتماعی شخصیت‌های رمان «شوهر آهوخانم»، سبک زندگی و هویت فردی با توجه به مفاهیم پول، مُد و غریبه - که از آرای مهم زیمل است - چگونه بازتاب یافته است؟ به نظر می‌رسد

* دانشجوی دکتری، گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد ورامین - پیشوا، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

farzaneh.mirzaei7093@iau.ir

https://orcid.org/0009-0009-9489-4108

** نویسنده مسئول: دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، واحد ورامین - پیشوا، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

ma.akbarzade@iau.ir

https://orcid.org/0000-0002-6260-7380

*** استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، واحد ورامین - پیشوا، دانشگاه آزاد

mkhodadi@iau.ac.ir

اسلامی، تهران، ایران

https://orcid.org/000-0002-0583-7403



آرای زیمل درباره هویت فردی و سبک زندگی با مفاهیم پول، مُد و غریبه در شخصیت‌پردازی‌ها و گفت‌وگوهای میان‌شخصیتی این رمان به شیوه‌های گوناگون نمود یافته است. مهم‌ترین نتیجه تحقیق این است که آهو به عنوان نماد زن سنتی، بدون هویت فردی مستقل، مستحیل در مادری و همسری است. سبک زندگی او، ایستایی و حفظ پیوندها به هر بهایی است. هویت فردی و سبک زندگی سید میران -نماینده مردسالاری- بی‌ثباتی و سرگردانی در تعارض میان سنت و مدرنیته است. هویت و سبک زندگی هما، نماینده تجددخواهی، مصادیقی از مدرنیته و بازنمایی تعریف زن در جامعه شهری است. او مصداق بارز نظریه «غریبه» و «مُسرف» زیمل است. پول و مُد باعث تحول سبک زندگی سید میران شده است. مُد و پول در زندگی هما و آهو، نقش بارزی دارد.

واژه‌های کلیدی: شوهر آهوخانم، علی محمد افغانی، گئورگ زیمل، جامعه‌شناسی ادبیات و هویت فردی و سبک زندگی.

مقدمه

جامعه‌شناسی ادبیات^۱ با رویکردی میان‌رشته‌ای، به بررسی پیوند میان متن و جامعه می‌پردازد و می‌کوشد با تحلیل زمینه‌های تاریخی، فرهنگی و اجتماعی هر دوره، پدیده‌ها و مضامین اجتماعی بازتاب‌یافته در آثار ادبی را شناسایی کرده و به درک عمیق‌تر متن و نقش آن در فرهنگ جامعه دست یابند.

در نظریهٔ «گئورگ زیمل»^۲ (۱۸۵۸-۱۹۱۸)، فیلسوف و جامعه‌شناس آلمانی، چهار بُعد تحلیلی، ابعاد تأثیرگذار بر کنش متقابل اجتماعی است:

۱. تعداد: زیمل به تأثیر تعداد افراد بر چگونگی تأثیر متقابل توجه دارد.
۲. ویژگی‌های محیطی^۴: مثلاً «مکان»^۵ که موجب ایجاد تمایز میان فرد «مهاجر»^۶ یا «غریبه»^۷ با دیگران می‌شود (مقصود وضعیت فرد مهاجر یا غریبه در یک جامعه است).

۳. زمان: که مقصود زمان پیدایش کنش متقابل است (هله، ۱۳۹۴: ۱۲۶).

۴. دوگرایی^۸: بیانگر اصل ساختاری و فکری جامعه‌شناسی زیمل است. کیفیت اجتماعی و خاص شکل‌های تأثیرات متقابل در این است که نیروهای متعارض هم‌زمان تحول‌پویایی را سبب می‌شوند.

پژوهش حاضر در زمرهٔ مطالعات بینارشته‌ای قرار می‌گیرد. برای مثال نظریهٔ پول زیمل در حوزهٔ جامعه‌شناسی اقتصادی و نظریهٔ مُد او در حوزهٔ جامعه‌شناسی فرهنگی یا فرهنگ‌شناسی قرار دارد. رمان «شوهر آهوخانم» اثر افغانی، بازتابی روشن از تحولات اجتماعی، فرهنگی و جنسیتی دهه‌های نخست قرن چهاردهم شمسی ارائه می‌کند. این رمان با ترسیم دگرگونی نقش‌ها، تعارض سنت و مدرنیته و تحول هویت و سبک زندگی شخصیت‌ها، بستر مناسبی برای تحلیل جامعه‌شناختی بر اساس نظریه زیمل فراهم می‌کند.

1. sociologie literatur

2. Georg Simmel

3. number

4. spatial characteristics

5. place

6. Wanderer

7. Strange

8. duality

مسئله اصلی پژوهش حاضر، تحلیل و بررسی رمان «شوهر آهوخانم» از علی محمد افغانی بر پایه نظریه جامعه‌شناختی زیمل است. به عبارتی پژوهش حاضر بر آن است فرآیند هویت فردی و اجتماعی و سبک زندگی شخصیت‌های این رمان را با توجه به تحولات جامعه‌شناختی از منظر زیملی با رویکرد به مفاهیم پول، مُد و غریبه تحلیل نماید. اهداف این پژوهش، بررسی و شناخت سبک زندگی و هویت فردی شخصیت‌هایی است که با رویکرد مفاهیم پول، مُد و غریبه تحت تأثیر تحولات اجتماعی وارد مباحث رمان «شوهر آهوخانم» شده‌اند. اصالت جامعه‌شناسی ادبیات نیز در یافتن ارتباط بین مناسبات جامعه و آثار ادبی است.

ارزش و اهمیت پژوهش حاضر به دلیل جایگاه داستان‌نویسی ارزشمند افغانی در ادب فارسی و نیز ارزش دیدگاه‌های جامعه‌شناختی زیمل است. ضرورت انجام این پژوهش علاوه بر تبیین نظرهای زیمل که در جامعه‌شناسی ادبیات اهمیت سزاواری دارد و مغفول مانده، به دلیل بازنمایی و مطابقت هرچه بیشتر این دیدگاه‌ها با لایه‌های زیرین و پنهان محتوایی در این رمان مهم اجتماعی ادب فارسی معاصر است.

مهم‌ترین پرسش این است که: در رمان «شوهر آهوخانم»، سبک زندگی و هویت فردی با توجه به مفاهیم پول، مُد و غریبه - که از آرای مهم زیمل به شمار می‌روند - به‌ویژه در تعاملات اجتماعی شخصیت‌ها، چگونه بازتاب یافته است؟ مهم‌ترین فرضیه اینکه به نظر می‌رسد مفاهیم سبک زندگی و هویت فردی (با رویکرد مفاهیم پول، مُد و غریبه) از آرای مهم زیمل، در شخصیت‌پردازی‌ها و گفت‌وگوهای میان‌شخصیتی رمان «شوهر آهوخانم» به شیوه‌های گوناگون نمود یافته است.

پیشینه پژوهش

درباره دیدگاه‌های زیمل و نیز رمان «شوهر آهوخانم»، پژوهش‌های بسیاری صورت گرفته است. برخی از این تحقیقات از قدیم به جدید عبارتند از:

قربانی (۱۳۸۹) در رساله «جامعه‌شناسی رمان شوهر آهوخانم اثر علی محمد افغانی» بیشتر به توصیف موقعیت زنان در این رمان پرداخته است. هرچند رمان شوهر آهوخانم موضوع پژوهش است، تحلیل تطبیقی این رمان با نظریه‌های جامعه‌شناختی زیمل

مطمح نظر نبوده است.

عسگری حسنکلو (۱۳۹۴) در «جامعه‌شناسی رمان فارسی»، بخشی از کتاب خود را به تحلیل جامعه‌شناختی رمان «شوهر آهوخانم» و تجلی وضعیت زنان در این رمان اختصاص داده است. اما این اثر با رویکردی متفاوت از پژوهش حاضر به رمان مورد نظر پرداخته است.

هله (۱۳۹۴) در کتاب «اندیشه اجتماعی گئورگ زیمل» به بررسی ایده‌ها و نوشته‌هایی از «گئورگ زیمل» می‌پردازد. آشکار است که این اثر به مطابقت آرای زیمل با رمان مورد نظر نپرداخته و پژوهش پیش روی، تکرار آن به شمار نمی‌رود. آرای گئورگ زیمل (۱۳۹۵) در مجموعه مقالاتی به ترجمه شاپور بهیان گردآوری و معرفی شده است. این اثر نیز مانند پژوهش پیشین تنها به بررسی آرای زیمل پرداخته و همچنان شامل تحقیق پیش روی نمی‌شود.

صفری و همکاران (۱۳۹۶) در مقاله «مدرنیته و ساختار سنتی خانواده ایرانی با تکیه بر رمان شوهر آهوخانم» به «بازتاب سنت و مدرنیته» در رمان شوهر آهوخانم می‌پردازند. این تحقیق هرچند به رمان موردنظر پژوهش حاضر پرداخته، شامل تحلیل و مطابقت آن با نظریه زیمل نمی‌شود.

بدین ترتیب با توجه به پژوهش‌های یادشده، هرچند تحقیقات مجزایی بر نظریه زیمل صورت گرفته و همچنین پژوهش‌هایی بر رمان «شوهر آهوخانم» انجام شده، با این حال در هیچ‌یک از موارد یادشده، رمان مذکور بر اساس نظریه زیمل ارزیابی نشده است. بنابراین خلأ پژوهش پیش روی محسوس بوده و انجام این تحقیق، ضروری به نظر می‌رسد.

روش پژوهش

روش تحقیق در این پژوهش، تحلیلی-توصیفی با ابزار کتابخانه‌ای است؛ به طوری که ابتدا به بررسی و مطالعه پژوهش‌های انجام‌شده در این زمینه می‌پردازد و سپس رمان «شوهر آهوخانم» مطالعه و فیش‌برداری شده، با نگاهی جامعه‌شناختی و میان‌رشته‌ای با توجه به آرای زیمل تحلیل می‌شود.

پردازش تحلیلی موضوع

نگاهی به زندگی و سبک علی محمد افغانی

افغانی، متولد ۱۳۰۴ در کرمانشاه از داستان‌نویسان واقع‌گرای دهه ۴۰ به بعد و از فعالان سیاسی آن دوران است که با رمان مشهور «شوهر آهوخانم» (۱۳۴۰) - که آن را در زندان نوشت - به شهرت رسید. این رمان مفصل به مسئله دوهمسری در نظام زندگی سنتی می‌پردازد. وی بعدها نیز آثاری چون: شادکامان دره قره‌سو (۱۳۴۵)، شلغم میوه بهشته (۱۳۵۵)، بافته‌های رنج (۱۳۵۹)، سیندخت (۱۳۶۰)، دکتر بکتاش، هم‌سفرها، محکوم به اعدام (مجموعه داستان) و بوته‌زار را با همان شیوه روایی و رئالیستی ارائه داد (روزبه، ۱۳۸۸: ۸۰-۸۱). افغانی از جمله نویسندگانی است که با مطالعه آثار او می‌توان به تحولات سیاسی- اجتماعی روزگارش پی برد. حضور پررنگ زنان تقریباً در تمام آثار او دیده می‌شود. شخصیت‌های زن داستان‌های او، بازتابی از تمام دردها و رنج‌های زنان جامعه به شمار می‌روند.

جامعه‌شناسی ادبیات

از منظر جامعه‌شناسی، جامعه، نظامی ساخت‌یافته از روابط اجتماعی است که افراد را بر اساس فرهنگی مشترک به هم پیوند می‌دهد (گیدنز، ۱۳۸۶: ۱۰۱۷). زیمل، جامعه را بیشتر از دید تعاملی و مبادله‌ای می‌بیند و آن را محصول نیروهای تعاملی میان افراد می‌داند (ریتزر، ۱۳۹۳: ۱۷۹). جامعه‌شناسی ادبیات به بررسی پیوند پیچیده آثار ادبی با زمینه‌های اجتماعی آفرینش آنها می‌پردازد و نقد جامعه‌شناسی ادبی، تعامل میان ادبیات و جامعه و تأثیر متقابل آنها را تحلیل می‌کند (غلام، ۱۳۸۳: ۱۴۲). این شاخه به شناخت آثار، محتوا، مشخصات و زمینه‌های روانی، اجتماعی و فرهنگی پیدایش آنها می‌پردازد. در این حوزه می‌توان به جورج لوکاچ^۱ (۱۸۸۵-۱۹۷۱)، لوسین گلدمن^۲ (۱۹۱۳-۱۹۷۱) و همچنین میخائیل باختین^۳ (۱۸۹۵-۱۹۷۵) اشاره کرد (علی‌اکبرزاده، ۱۴۰۳: ۱۴۵-۱۴۹). جامعه‌شناسی ادبیات، بیشتر به تحلیل تجربی و عناصر بیرونی اثر می‌پردازد و شامل زیرشاخه‌هایی چون جامعه‌شناسی خواندن، جامعه‌شناسی کتاب و

1. Lucache George

2. Lucien Goldman

3. Mikhail Bakhtin

جامعه‌شناسی محتواهاست (علی‌اکبرزاده، ۱۳۹۸: ۹۹-۱۰۵). اریش کوهلر^۱ (۱۹۲۴-۱۹۸۱)، جامعه‌شناسی ادبیات را به دو شاخه تقسیم می‌کند: جامعه‌شناسی ادبیات یا پدیده ادبی و جامعه‌شناسی ادبی یا آفرینش ادبی که بر دومی، نظام زیباشناختی ادبیات نیز حاکم است (فاضلی، ۱۳۷۴: ۲۵).

زیمل کیست

گئورگ زیمل، فیلسوف و جامعه‌شناس آلمانی با نظریه‌هایش درباره تعامل اجتماعی، فردیت و مدرنیته، مشهور است. زیمل در برلین به دنیا آمد و در سال ۱۸۸۵ به عنوان استاد فلسفه در دانشگاه استراسبورگ استخدام شد. در سال ۱۹۰۰ به دانشگاه برلین نقل مکان کرد؛ جایی که تا زمان مرگش در سال ۱۹۱۸ در آن تدریس می‌کرد. او بیش از بیست کتاب و صد مقاله نوشته است. برخی از آثار مشهور او عبارتند از: فلسفه پول (۱۸۹۰)، در باب تمایز اجتماعی (۱۸۹۰)، روان‌شناسی مُد (۱۹۰۴)، جامعه‌شناسی: بررسی مسائل بنیادی (۱۹۰۸) (Simmel, 1997: 250).

برخی از آرای زیمل

سبک زندگی^۲

مفهوم سبک زندگی، زاده روزگار مدرن است. به تدریج در جوامع مدرن، شرایطی ایجاد شده که توجه اندیشمندان علوم اجتماعی را بیش از پیش به موضوع الگوی زندگی جلب کرده و همین پیش‌زمینه، بستری برای تولد واژه سبک زندگی در ادبیات فرهنگ مدرن فراهم آورده است: «از دیدگاه روان‌شناسی، ما الگوی منحصر به فردی از خصوصیات، رفتارها و عادت‌ها را پرورش می‌دهیم که آدلر، آن را سبک زندگی نامید» (سیدمحمدی، ۱۴۰۲: ۱۹۸-۲۰۰). از نظر زیمل، «سبک زندگی» به مثابه مجموعه‌ای از عادت‌ها، انتخاب‌ها و رفتارهای فرهنگی، بازتابی از موقعیت اجتماعی فرد ابزاری برای تمایزگذاری است (Frisby, 1992: 120). این تمایز، در جامعه مدرن از طریق مصرف، پوشش، روابط اجتماعی و نگرش‌های ایدئولوژیک به وجود می‌آید. فرد با انتخاب سبک زندگی خاص می‌کوشد هویت متمایز خود را شکل دهد و در عین حال به گروه‌های هم‌سبک خود بپیوندد.

1. Erich Koehler
2. life style

هویت اجتماعی^۱ و هویت فردی^۲

هویت اجتماعی و گروهی، مجموعه‌ای از ویژگی‌های اجتماعی، فرهنگی، روانی، تاریخی و زیستی مشترک است که موجب تمایز آگاهانه یک گروه یا جامعه از دیگران در یک زمان و مکان مشخص می‌شود (جنکینز، ۱۳۸۱: ۲۲). در مفهوم هویت فردی، زیمل معتقد بود که مدرنیته با افزایش فردگرایی همراه است و فردگرایی، یعنی تمایل به استقلال و خودمختاری، هم می‌تواند خلاقیت و نوآوری ایجاد کند و هم به انزوا و بیگانگی منجر شود (Simmel, 1950: 140). در نظریه «فرد به مثابه کانون تقاطع حلقه‌های اجتماعی» فرد، هم‌زمان در گروه‌های متعدد مانند خانواده، مذهب، طبقه اجتماعی و ملت حضور دارد و از طریق تمایزگذاری نقش‌ها، هویت خود را سامان می‌دهد. این «تنش چندگانه» گاه بحران هویت و گاه منبع خلاقیت فردی است. بنابراین هویت فردی گاهی با هویت اجتماعی تضاد دارد و گاهی همسو است. به نظر زیمل، تحولات ناگهانی اجتماعی و شکاف میان سنت و مدرنیته می‌تواند موجب ایجاد «بحران هویت» شود (Featherstone, 1991: 63).

پول^۳

به نظر زیمل، پول صرفاً وسیله مبادله اقتصادی نیست، بلکه پدیده‌ای اجتماعی و فرهنگی است که با کمی کردن روابط و ارزش‌ها، کیفیت‌های انسانی را به معیارهای عددی و پولی تبدیل می‌کند و بر هویت فردی و اجتماعی اثر می‌گذارد. از دید او، پول از یکسو موجب افزایش آزادی و استقلال فرد می‌شود و از سوی دیگر با حاکم کردن منطق عقلانی و کمی بر روابط اجتماعی، زمینه‌های بیگانگی و فاصله گرفتن از ارزش‌های عاطفی و فرهنگی را فراهم می‌سازد (Liu, 2024: 12-14). زیمل، پول را واسطه‌ای اجتماعی در شکل‌گیری تعاملات و تعیین هویت اجتماعی می‌داند و در کتاب فلسفه پول نشان می‌دهد که پول به عنوان واسطه‌ای بی‌طرف، روابط انسانی را غیر شخصی، ابزارمند و کالایی می‌کند و در نتیجه به از خود بیگانگی فرد از ارزش‌های سنتی و عاطفی می‌انجامد (Simmel, 2004: 179-181).

1. Social Identity
2. Personal Identity
3. Money

تعامل اجتماعی^۱

در نظریهٔ زیمل، تعامل اجتماعی، واحد بنیادین جامعه است و جامعه یک موجودیت ثابت نیست، بلکه محصول شبکه‌ای پویا از روابط میان افراد به شمار می‌آید. این تعامل‌ها، ماهیتی دوسویه و دیالکتیکی دارند، در قالب شکل‌های متنوعی چون دوستی، رقابت، تضاد و همکاری پدیدار می‌شوند که زیمل آنها را «social forms» می‌نامد و از خلال آنها، هویت فردی، نقش‌ها و مرزهای گروهی و اجتماعی شکل می‌گیرد. بنابراین او نشان می‌دهد که هر تحلیل جامعه‌شناختی باید از سطح تعاملات روزمرهٔ خرد^۲ و روابط فردی (مثل دوستی، رقابت، همکاری، تعارض، گفت‌وگو و فاصله اجتماعی میان افراد) آغاز شود. بنابراین به نظر زیمل، فرد و جامعه بر یکدیگر عمل متقابل دارند و وابسته به یکدیگرند (زیمل، ۱۳۹۲: ۳۵۴).

غریبه^۳

زیمل، غریبه را فردی می‌داند که به یک جامعه یا گروه تعلق ندارد. او معتقد بود که غریبه‌ها می‌توانند نقشی مثبت در جامعه داشته باشند، زیرا آنها می‌توانند دیدگاه‌های جدید و متفاوتی را ارائه دهند که با سبک زندگی عادی و اجتماعی متفاوت بوده، باعث ایجاد سبک فردی جدید شود (Liu, 2024: 4-10). «غریبه» به فردی گفته می‌شود که درون یک جامعه یا گروه حضور دارد، اما فاصله‌ای نسبی با اعضای اصلی دارد. این فرد نزدیک است، ولی در عین حال دور است؛ مشارکت دارد، اما بی‌طرف است و دیدگاهی متفاوت ارائه می‌دهد. این مفهوم به تحلیل روابط اجتماعی، مرزبندی‌ها و تعاملات میان «خودی» و «غیر خودی» کمک می‌کند.

مُد^۴

به نظر زیمل، مُد صرفاً به لباس یا ظاهر محدود نمی‌شود، بلکه پدیده‌ای اجتماعی و فرهنگی است. او مُد را نوعی تقلید از سبک زندگی و رفتار گروه‌های ثروتمند و قدرتمند و در عین حال شکلی از تمایز اجتماعی می‌داند که به افراد امکان می‌دهد موقعیت خود را در جامعه نشان دهند (Simmel, 2009: 351-356). زیمل همچنین از نخستین

1. Social Interaction

2. micro level

3. The Stranger

4. Fashion

جامعه‌شناسانی است که به فراغت و مصرف‌گرایی توجه کرده و در تحلیل مدرن فرهنگ مصرف، نشان می‌دهد گسترش گزینه‌های مصرفی به افراد، امکان تمایز هویتی می‌دهد؛ اما این انتخاب‌ها هم‌زمان در سازمان‌دهی تقسیمات طبقاتی و تحرک اجتماعی نقش دارند. این بحث‌ها در مقاله «مُد» و نیز در نوشتار «کلان‌شهر و حیات ذهنی» (۱۹۶۴) است.

خلاصه رمان «شوهر آهوخانم»

«شوهر آهوخانم»، سرگذشت خانواده‌ای خرده‌بورژوا در کرمانشاه دهه ۱۳۱۰ در بحبوحه تغییرات سیاسی و فرهنگی کشور است. با دل‌بستگی و ازدواج سید میرانِ نانوا با زنی جوان به نام هما، خانه محل کشمکش میان او و آهوخانم، همسر اول می‌گردد؛ کشمکشی که در آن هما آگاهانه برای کنار زدن آهو می‌کوشد و آهوخانم با توسل به صبر و دعا و حمایت اطرافیان می‌خواهد کانون خانواده را حفظ کند. سید میران، آهوخانم را به شدت کتک می‌زند و از خانه می‌راند و او ناچار به روستا پناه می‌برد. از طرفی اوضاع مالی سید میران در حال فروپاشی است. آهو هنگام بازگشت به خانه برای نخستین بار از انفعال بیرون می‌آید و در برابر همسر و هووی خود که در حال فرار از آن شهر هستند، در ملأعام با فریاد، او را از رفتن باز می‌دارد. هما، شهر را ترک می‌کند و آهوخانم می‌کوشد زندگی مشترک را دوباره سامان دهد.

هویت فردی و سبک زندگی در تعاملات اجتماعی

هویت و سبک زندگی آهوخانم

در رمان موردنظر، هویت آهو در نقش‌های سنتی خود به عنوان همسر در جامعه سنتی دهه ۱۳۳۰ و مادر گیر افتاده است. به نظر زیمل، هویت فردی در جامعه مدرن در بستر شبکه‌ای از تعاملات اجتماعی و از خلال تمایز یافتن فرد از دیگران و در عین حال پیوند هم‌زمان او با گروه‌های اجتماعی شکل می‌گیرد (Simmel, 2004: 401-407). از منظر زیملی، گویی آهو قادر نیست هویت خود را از دیگران (همسر و فرزندان) متمایز سازد و هویت مستقلی داشته باشد. او پس از هما برای خود به جز نقش یک مادر اندوهگین، دیگر هیچ‌گونه هویت فردی قائل نیست:

«آهو دیگر آهو نبود، خانه‌دار بود. بهانه زندگی‌اش فقط این بود که مادر

بچه‌هاست» (افغانی، ۱۳۹۱: ۲۲۳).

این جمله بیانگر انجماد هویتی آهو است؛ نوعی «شخصیت قربانی» که زیمیل آن را «نتیجۀ فشار ساختارهای اجتماعی محدودکننده می‌داند» (واندنبرگ، ۱۳۸۶: ۵۶). زیمیل تعامل را فرایندی می‌داند که در آن افراد با یکدیگر ارتباط برقرار می‌کنند و هویت خود را شکل می‌دهند (قانع‌راد، ۱۳۷۹: ۱۳۷).

هویت آهوخانم در تعامل با همسرش، آنگونه است که وقتی او آهو را کتک می‌زند نیز باز فکر جدایی ندارد و البته امکان مادی و اجتماعی آن نیز برای وی مهیا نیست. یکی از دلایل به مخاطره افتادن هویت فردی آهو، قرار گرفتن او در آن شهر است. یعنی فرهنگ حاکم بر کرمانشاه آن زمان برای او الگویی تعیین می‌کند که چگونه رفتاری زینده‌یک زن است. زیرا به نظر زیمیل، فردگرایی در کلان‌شهرها به مخاطره می‌افتد و تنها وقتی مقاومت فرد در برابر کلان‌شهر و در برابر جامعه ظاهر می‌شود، فرد گویی در جهت ابراز و تثبیت فردیت خود توانمند می‌شود (زیمیل، ۱۳۹۲: ۴۳۱).

آهو به دلیل حل شدن هویتش در همسر بودن - که دستاورد ایران مردسالارانه دهه سی است - پذیرای هووی خود است. «فردی مانند آهو خانوم در آن برهه از تاریخ ایران تنها پناهگاه خود را خانه می‌داند و اگر این پناهگاه مورد تجاوز بیگانه‌ای قرار گیرد، ناگزیر است بدون هیچ پشتوانه‌ای از دشمن خانگی خود -هما- پذیرایی کند» (کوچکی، ۱۳۸۹: ۱۰۴). آهو، نماینده نسل زنان همیشه فرمان‌بر و مطیع اوامر و دستورات همسر بدون داشتن هیچ‌گونه حق و حقوقی است (سپانلو، ۱۳۸۱: ۱۶۸). او حتی بوالهوسی را حق مسلم شوهرش می‌داند: «حتی بدم نمی‌آید اگر به قم رفتی، زنک جوانی را هم برای خودت صیغه کنی» (افغانی، ۱۳۹۱: ۶۰۰). هرچند نویسنده رمان در تمام طول داستان آشکارا طرفدار آهو است: «زن سلیم‌النفس و بردباری که یک هم‌جنس عشوه‌گر، حقش را به زور و با شیوه‌های فریبکارانه غصب کرده بود» (همان: ۵۸۵). اما او سلیم‌النفس نیست، ضعیف‌النفس است و با سبک زندگی خود، آتش رفتار وقیح همسرش را شعله‌ور می‌سازد.

هویت و سبک زندگی سید میران

هویت سید میران، «نماینده نسل مذکر همیشه صاحب حق و رأی حاکم بر جان و مال همسر و خانواده» (سپانلو، ۱۳۸۱: ۱۶۸) در تعارضات هولناک سنت و مدرنیته است. او

از یکسو دارای افکار سنتی است: «علاوه بر بچه‌ها حتی زنش را نیز دوست می‌داشت. پس از چهارده سال... زندگی مشترک آن دو... گوارا بود» (افغانی، ۱۳۹۱: ۴۸)؛ اما در وسوسه یک زن مدرن گیر افتاده. نتیجه تعارضات، تعریف نکبت‌بار سید میران از خود است: «آهو... مرضی است که من به آن مبتلا شده‌ام؛ سستی اراده، یک ضعف اخلاقی و گریز از واقعیت زندگی، دیوانگی یا زن‌پرستی» (همان: ۵۹۳). اما او سرانجام آهو را کتک زده از خانه رانده، به همسایه می‌گوید: «برود به فاحشه‌خانه، اگر آنجا هم نشد یا راهش ندادند قبرستان. من که ضامن سرنوشت او نیستم... برود به هر کجا که خود می‌داند، کلفتی بکند، دایه بشود، من چه می‌دانم» (همان). سید میران می‌داند اگر هما را طلاق دهد، برخلاف آهو، هویت هما فرو نمی‌ریزد و «از غصه جدایی ککش نخواهد گزید، بلکه با مرد دیگری» (همان: ۶۲۳) جوان‌تر از او ازدواج خواهد کرد! این رویکرد مدرن هما، سید میران را سردرگم و دچار بحران هویت فردی و عدم اعتماد به نفس ساخته و همین موجب شده بخواهد خودش را پیوسته به هما اثبات کند. این دقیقاً عکس ارتباط او با آهو است.

سید میران متدین، ابتدا در مسئله کشف حجاب متعصب است و آن را «هجوم قُلدرانه... به سنگر دین» می‌داند (همان: ۳۷۸). اما چیزی نمی‌گذرد که در جشن کشف حجاب شرکت کرده، با کشف حجاب هما نیز موافقت می‌کند. برای نخستین مرتبه در عمرش، صورت خود را با تیغ می‌تراشد و کت و شلوار می‌پوشد و هرچند ابتدا اعتقاد دارد که: «سینما معصیت دارد؛ اختراع شیطان است» (همان: ۳۶۲)، سرانجام با هما به سینما می‌رود. سید میران مردی عامی و روستایی است که پس از ازدواج و ریاست بر صنف نانویان و ارتباط با دولتیان با افکار و اندیشه‌های جدید برخورد کرده است. اما سهم او از تعامل با تجدد، تنها تغییر ظاهرش، آن هم به علت اصرار بیش از حد هماست (کوچکی، ۱۳۸۹: ۱۰۸). سید میران چون به زعم خودش هما با لباس نیمه‌برهنه به خیابان رفته (افغانی، ۱۳۹۱: ۶۲۳)، او را طلاق می‌دهد (همان: ۶۴۴)؛ اما پس از بازگشت هما به خانه دچار تعارض می‌شود:

«پدر سوخته! افسوس که دوستت دارم! هوس عشق ورزیدن با شهوت انتقام

و کینه‌توزی... به چهره‌اش چنان حالتی داده بود که می‌خواست او را هم ببوسد و هم بزند» (افغانی، ۱۳۹۱: ۶۶۲).

از دیگر تعارضات هویتی سید میران آن است که می‌داند هما او را برای پول می‌خواهد، اما هنوز فریفته او است: «بله منم که هنوز نمی‌خواهم یا نمی‌توانم چشم عقلم را بگشایم و به احساسات کور و حیوانی‌ام دهنه بزنم» (همان: ۵۸۷). سید میران در اعتقادات دینی نیز در تعارض است. هرچه عشق هما بر او غلبه می‌یابد، از دین‌داری دور می‌شود. در ابتدای داستان، نمازخوانِ کاملی است (همان: ۱۳). در اواخر داستان آن‌قدر نماز نخوانده که هما، نماز خواندن او را به سخره می‌گیرد: «اوه‌ووه، مردم نمازخوان شده‌اند! از کی تا به حال؟» (همان: ۶۶۱). او حالا دیگر شراب نیز می‌نوشد (همان: ۷۵۷). اما تمام تعارضات هویتی با رفتن هما به پایان می‌رسد: «رفتن او مرا از گرداب دودلی و بی‌ارادگی بیرون آورد» (همان).

از دیدگاه زیملی، رشد فردیت به لحاظ اجتماعی، مرتبط با گسترش گروه است، نه با نابودی آن؛ زیرا گروه پیوسته در حال گسترش است و هیچ‌گاه کاملاً ثابت نمی‌ماند. بنابراین «فردیت چه در وجود و چه در عمل تنها تا درجه‌ای افزایش می‌یابد که حلقهٔ اجتماعی در برگیرندهٔ فرد بسط یابد» (زیمل، ۱۳۹۲: ۴۰۶). سید میران هرچند به ظاهر با عناصر تجددخواهی و رشد فردی همراه شده، آن را به درستی درک نکرده است. او نیز همچون هما، سطح را دیده و عمق را دریافته است. او با افکار مدرن تجددخواهی آشنا نیست. فقط با پوستهٔ زندگی مدرن و برخی مظاهر آن از قبیل سینما، تیغ زدن ریش و نظایر آن ارتباط یافته و با حلقهٔ اجتماعی جامعهٔ مدرن راستین، آشنا نیست. سبک زندگی سید میران، بلا تکلیفی است. هما گویی آئینهٔ خود سید میران است، زیرا هر دو بوالهوس‌اند. در واقع او دل‌باختهٔ شباهت هما به خودش است. چون سبک زندگی باثبات آهو، هیچ‌گونه شباهتی با سید میران سردرگم ندارد.

هویت و سبک زندگی هما

هویت هما که نماد زن مدرن دههٔ سی ایران و همگام با تحولات سیاسی اجتماعی است، برخلاف آهو، فردگرایانه است و در مادر یا همسر بودن خلاصه نمی‌شود. او با

همین رویکرد وقتی با مردسالاری همسر اولش (زندانی شدن در خانه) مواجه می‌شود (افغانی، ۱۳۹۱: ۲۲)، بدون توجه به محدودیت‌ها و قضاوت‌های اجتماعی از خانه می‌گریزد (همان). گویی هما به عنوان زنی تجددخواه برای بازتعریف خود در جامعهٔ امروزی تلاش می‌کند و حاضر است بهای آن را بپردازد. هویت هما آنقدر مستقل است که وقتی همسرش او را به سینما -که در آن روزگار نماد تجدد است- نمی‌برد، جسورانه می‌گوید: «دستم چلاغ نیست، خودم بلیط می‌خرم و به تماشا می‌روم» (همان: ۴۶۴). وقتی سید میران به او سیلی می‌زند، هما خانه را ترک کرده، می‌گوید: «زن با ننگ و رسوایی حقیقی روسپیان زندگی کند، بهتر است تا با این مرد و حرف‌های درشت» (همان: ۶۳۵). او برای چنین پاسخی، بهای اجتماعی سنگینی می‌پردازد:

«همسایه‌ها غیبت فرارمانند زن جوان را... با پوزخندها و چشمک‌های

معنی‌دار به طور دیگری تعبیر و تصدیق می‌کردند» (همان: ۶۴۱).

هویت هما حتی به فرزندانش نیز گره نخورده: «برای آنکه بار دیگر به یاد این شهر نیفتم، من حتی عکس بچه‌هایم را ریزریز کردم» (همان: ۷۶۷). او دربارهٔ هویت مستقلش می‌گوید: «زندگی خود آدم بالاتر از هر چیز است» (همان). دربارهٔ جملهٔ اخیر هما می‌توان گفت که به نظر زیمل، استقلال فردی با چیزهای دیگر یا سایر افراد تعیین نمی‌شود. مشخصهٔ اصلی آن، رهایی از وابستگی‌های درونی است. چنین رویکردی، نوع خاصی از خودرایی و خودمختاری را به وجود می‌آورد؛ بدین معنا که چنین فردی، خود را مرکز قرار می‌دهد و بیشتر برای خودش زندگی می‌کند (وئوقی و شفعتی، ۱۳۹۵: ۱۵). در واقع سید میران فقط میان سنت و مدرنیته در رفت و برگشت است، اما هما آشکارا مدرنیته را انتخاب کرده.

هما هرچند هویتی فردگرا دارد، به دلیل قرار گرفتن در سیل عظیم تجدد ناگهانی، تمامی سنت‌ها را یکسو نهاده و با بحران هویت مواجه شده است. او صراحتاً می‌گوید: «من آدم پوچی بودم، او در این هفت‌سال پوچ‌ترم کرد» (افغانی، ۱۳۹۱: ۷۶۷). درست است که به نظر زیمل در جوامع رو به رشد، هر کس آزاد است اوضاع و احوال را به دلخواه خود و از زاویه دید خود ببیند و بر اساس میل خود عمل کند (هله، ۱۳۹۴: ۶۵)، با وجود این توسعهٔ اجتماعی به معنای از هم گسیختن همبستگی اجتماعی و رهایی کامل

وجدان‌های فردی نیست، بلکه به معنای پیدایش نوعی فردگرایی است که همچنان در فضای علایق و آگاهی‌های جمعی قرار می‌گیرد، ولی هرگز از آن جدا نمی‌شود (قانع‌راد، ۱۳۷۹: ۳۸). بنابراین از دیدگاه زیملی، رشدیافتگی هویت فردی در هما نباید این‌چنین باعث انکار وجدان فردی او شود که زندگی لابلای‌ای داشته و البته حق دیگران (آهو و فرزندان او) را نیز پایمال کند. برخی منتقدان، شخصیت او را اینگونه تحلیل می‌کنند:

«هما دارای شخصیتی متزلزل است؛ از جمله آنچه با وجودی که هواخواه

جوان و مجردی دارد و خودش می‌داند با میران، آینده‌ای ندارد زیرا هم پیر

است و هم زن و بچه دارد، اما باز هم زندگی با سید میران را برمی‌گزیند و

سختی‌های زیادی را متحمل می‌شود» (کهدویی و شیروانی، ۱۳۸۸: ۱۰۳-۹۹).

سبک زندگی هما، طرفداری از تساوی حقوق زنان با مردان و «اصلاحات» رضاخانی به‌ویژه کشف حجاب است. او رها و رقصنده است (افغانی، ۱۳۹۱: ۶۱۸) و از سید میران حرف‌شنوی ندارد (همان: ۶۱۷). همچنین هرچند متأهل است، با این حال بی‌قید و بی‌وفاست: «خیلی دلم می‌خواست در همان درشکه آن روزی سوار می‌شدم. سورچی آن قرار است شوهر من بشود. ما با هم گفت‌وگوهایمان را تمام کرده‌ایم» (همان: ۶۷۸). او آشکارا هوسمند پسر نوجوان آهو نیز هست (همان: ۵۹۹). سبک زندگی همای جوان، سنت‌ها را پشت سر می‌گذارد. به قول زیمل، جست‌وجوی فراگیر خلاقیت و نوآوری در میان جوانان معاصر، چیزی است که به عنوان انگیزه‌ای نهفته و قدرتمند، شالوده فردگرایی مدرن را می‌سازد و باعث می‌شود هر آنچه را دیدگاه سنتی خوانده می‌شود، پس بزند (زیمل، ۱۳۹۲: ۵۷۱). در سبک زندگی هما البته باید به غریبه بودن او توجه داشت. او همان غریبه نظریه زیمل است که به نظر او، غریبه‌ها می‌توانند دارای سبک زندگی متفاوت و تأثیرگذاری باشند (Simmel, 2024: 4-10). هما نیز با سبک زندگی خود توانسته موجبات تحولاتی در زندگی سید میران را فراهم آورد.

نقش پول و مُد در شکل‌گیری سبک زندگی و هویت

پول به‌مثابه ابزار تمایز و بازتعریف هویت فردی در زندگی آهوخانم، هما و سید میران

زیمل در آرای خود به آشکارگی رابطه پول و سبک زندگی و محوریت پول در آن پرداخته است. به نظر او آنچه موجب اشتراک و شباهت کنش‌ها، امیال، انگیزه‌ها و به

طور کلی سبک زندگی فرد خواهد شد، پول است. نسبت و رابطه‌ای که فرد و دیگران با پول دارند، موجب وحدت سبک زندگی «خسیس» و «مُسرف»، «ماجراجو»، «قمارباز» و حتی تحلیل مفهوم مُد خواهد بود (زیمِل، ۱۳۹۷: ۱۰۳).

در تحلیل داستان از منظر پول، آهو زنی است سنتی و قانع که عدم مطالبهٔ مادیات از همسر را ارزش می‌داند. او حتی به همسرش کمک مالی نیز می‌کند. از جمله وقتی می‌خواهد فکر هما از سر شوهرش بیفتد، خرج سفر او را می‌دهد تا به قزوین برود، ولی هما با او همراه می‌گردد:

«آهو... از اینجا می‌سوخت که از روی... ساده‌لوحی... با گشاده‌دستی... پول رفتن و برگشتن شوهر و اینک جفت جدایی‌ناپذیرش را از جیب خود داده بود» (افغانی، ۱۳۹۱: ۶۹۲).

یا پیشنهاد می‌دهد که شوهرش به هزینهٔ او به قم برود (همان: ۶۰۰). بنابراین در سبک زندگی آهو، پول به شکل معکوس، نقش پررنگی دارد. از دیدگاه زیملی، چون پول در جامعه‌شناسی اقتصادی، بسیار تعیین‌کننده است، اگر آهو به لحاظ مالی مستقل بود و نیازمند سید میران نبود، همین وجود پول موجب ایجاد جسارت در او و مبارزه علیه مردسالاری همسرش می‌گشت.

رویکرد هما نسبت به پول آشکار است. او زنی است از دیدگاه زیملی، «مُسرف» و مصرف‌گرا که هویتش در خرج کردن تعریف می‌شود. از جمله:

«هما بادبزن و چتر دسته‌صدف می‌خرید... و حتی چیزهایی می‌خرید که

مطلقاً جنبهٔ تجمل داشت... به زیارت می‌رفت، سفره‌های مهمانی

می‌انداخت، چپ و راست می‌ریخت و می‌پاشید» (همان: ۵۷۲).

زیمِل در کتاب «فلسفهٔ پول»، این مقوله را به عنوان واسطه‌ای اجتماعی و مهم در تعاملات و تعیین هویت اجتماعی می‌شمارد و می‌گوید که پول، قادر است روابط انسانی را به سمت غیر شخصی، ابزارمند و کالایی شدن پیش ببرد و فرد را از ارزش‌های سنتی و عاطفی دور کند (Simmel, 2009: 343-346).

در تفسیر زیملی، پول در تعامل هما و سید میران دقیقاً همین نقش را ایفا می‌کند، زیرا موجب شده رابطهٔ انسانی و حتی شاید عاشقانهٔ آن دو به سمت کالایی شدن و ابزاری شدن پیش تازد و هر دو فرد را از ارزش‌های سنتی و عاطفی جامعهٔ ایرانی دور

ساخته است؛ به گونه‌ای که وقتی پول سید میران رنگ می‌بازد، اندک‌اندک رابطه عاطفی آن دو نیز از اوج به فرود می‌رسد. از دیدگاه زیملی می‌توان گفت درست است که هما به لحاظ نداشتن استقلال مالی یعنی فقدان پول که تعیین‌کننده مناسبات اجتماعی است، زیردست سید میران به شمار می‌آید، اما هما برخلاف آهو چون از هویت فردی مستقلی برخوردار است، اجازه نمی‌دهد فقدان پول، مدیریت رابطه را به سید میران بدهد. او با آهو این تفاوت را دارد که گویی بنا را بر آن گذاشته که اگر سید میران به هر دلیلی او را پس زند، غمی نیست، زیرا او به سادگی قادر است برای خود یک منبع مالی دیگر بیابد.

نقش پول در بازتعریف سبک زندگی و هویت سید میران کاملاً کلیدی است. آنگونه است که همین ابزار پول، او را برای اختیار کردن دوهمسری توانمند ساخته، اما «اینک بعد از پنج‌سالی که این زن را گرفته بود، او روزبه‌روز پس رفته بود» (افغانی، ۱۳۹۱: ۵۷۴). او با از دست دادن بخش عمده‌ای از دارایی‌اش (فروش باغ و زمین) در راه ولخرجی‌های هما دچار ورشکستگی شده، اما او «از کجا و چگونه می‌توانست... به زن کوتاه‌فکر بفهماند که حال و کیفیت از چه قرار است؟» (همان: ۶۱۵) و سرانجام رویکرد هما:

«می‌گویی لباس نپوشم؟ می‌گویی پای برهنه به کوچه بروم؟ یا اینکه مثل

پیرزن‌ها خود را ته خانه محبوس سازم؟» (همان).

بدین ترتیب پول در فروپاشی سبک زندگی سید میران، نقش عمده‌ای ایفا می‌کند. چه‌بسا اگر اوضاع مالی او دچار این فروپاشی نشده بود، هما هرگز او را برای همیشه ترک نمی‌کرد.

نقش مُد و ظاهر در تجربه زیسته آهوخانم و هما

آشکار است که آهو قناعت‌پیشه، بهره‌ای از پیروی از مُد روز نبرده و در نهایت سادگی زندگی می‌گذراند:

«آهو زنی بود ساده... لباس‌های نواش در صندوق روی هم روی هم بود. در

پوشیدن امساک می‌نمود به جز در روزهای مخصوص، عروسی یا مهمانی»

(همان: ۳۶۲).

از دیدگاه زیمل، هما در تعریف «مُسرف» که قبلاً از آن سخن رفت، جای می‌گیرد

(زیمِل، ۱۳۹۷: ۱۰۳) و نقطه مقابل آهو است: «می‌گفت لباس را می‌دوزند برای پوشیدن، نه برای در صندوق نهادن و نپوشیدن» (افغانی، ۱۳۹۱: ۳۶۲). در زمینه خرید طلا، «آهو دستبند سه مناتی داشت، او هم خواست سینه‌ریز ده مناتی داشته باشد» (همان). در جای‌جای داستان به مُدروز بودن هما اشاره شده است، از جمله:

«زنک عیار با بزک کامل و در بهترین لباسی که گفתי به عروسی می‌رود...

به درشکه نشست» (همان: ۴۳۰).

هما در جامعه سنتی آن روزگار آنقدر پیرو زندگی مدرن است که از همسرش تقاضای خرید تخت‌خواب می‌کند (همان: ۷۵۸). به نظر زیمِل، در مقوله مُد، تحلیل فلسفی وجود دارد؛ از یک‌رو مُد موجب وحدت‌بخشی و یکسان بودن فرد با باقی جامعه است و از سوی دیگر موجب تمایز فرد از جامعه است و این خود از مؤلفه‌های مهم سبک زندگی به شمار می‌رود (خیری و آتشین‌صدف، ۱۳۹۹: ۵۷) که موجب تفاوت سبک زندگی هما و آهو شده است.

هما شخصیتی سطحی و نازل دارد که هرچند در پی رهایی و آزادی است، نمی‌داند چگونه این امر را محقق سازد. او زنی روستایی است که با دیدن تمدن شهری به‌تدریج درگیر ظواهر شهرنشینی می‌شود. فردی عامی است که در میان خیل عظیم انسان‌های راه‌گم‌کرده گرفتار است و راه‌هایی را نه در تعالی روح و روان، بلکه در پیروی از مُد و مصرف‌گرایی می‌داند (کوچکی، ۱۳۸۹: ۱۰۸). هما، غریبه‌ای است با سبک زندگی کاملاً متفاوت. او ارزش‌هایی را در زندگی شهرنشینی کشف نموده و آنها را وارد زندگی سید میران کرده است. این غریبه بر اساس نظریه زیمِل (جفرودی، ۱۳۹۲: ۸۸-۹۰) توانسته بر تحولات اجتماع کوچک آن خانواده، فارغ از مسائل اخلاقی و خوب یا بد بودن عملکرد وی، تأثیرگذار باشد. اما از سوی دیگر به نظر زیمِل، مُد، فقدان اعتبار شخصیت فرد را جبران می‌کند. این ناتوانی او در فردیت بخشیدن به شخصیت خود به یاری تلاش از طریق توانا ساختن او در پیوستن به گروه مُدگراست. یعنی فرد، هویت خود را از طریق مُد و پیوستن به گروه مُدگرا تعریف می‌کند (زیمِل، ۱۳۹۵: ۶۵-۶۷).

زیمِل در همین راستا، به‌روز بودن افراطی روسپی‌ها را در جدیدترین مُدها توجیه می‌کند. در واقع این شکل بی‌ریشه زندگی روسپی که جامعه به وی تحمیل نموده و

طردشدگی و محکومیت اجتماعی وی موجب می‌شود تا گرایشی مدام و پیوسته به نوشدگی داشته و از جدیدترین مدهای روز استفاده کند (خیری و آتشین‌صدف، ۱۳۹۹: ۶۰). این دیدگاه زیملی دقیقاً با سبک زندگی هما مطابقت دارد. تمایل او به زندگی بی‌ثبات، نمایش تن، عدم وفاداری در گفتار و گاهی کردار نسبت به همسرش، چنگ زدن افراطی او به مُد را برای بازپایی هویتی که در حال فروپاشی است، توجیه می‌کند.

فروپاشی و تحول سبک زندگی

از آنجا که به نظر زیمل، سبک زندگی هر فرد را چگونگی تعاملات زندگی وی مشخص می‌کند، سبک زندگی هر یک از سه شخصیت اصلی داستان با تحول در رویکردهای اجتماعی ایشان دچار دگرگونی می‌شود.

تحول هویت و سبک زندگی آهوخانم، سید میران و هما

تحول هویت آهو از یک زن وابسته به همسر و مطیع اوامر او، کسی که برای خود هویت فردی قائل نیست، به زنی فعال و معترض، هنگامی صورت می‌گیرد که از سفر برگشته و همسر و هوویش را در گاراژ در حال فرار و ترک آن شهر می‌بیند. پس او به سمت سید میران حمله‌ور می‌شود:

«در چشم مرد خیره شد؛ به صدای بلند و سرکشی که بی‌اعتناترین رهگذر

خیابان را متوقف می‌کرد بر وی خروشید» (افغانی، ۱۳۹۱: ۷۷۶).

شاید هیچ‌کس در آن محله تا به حال صدای بلند آهو را نشنیده بود، اما اکنون: «تو خجالت نمی‌کشی مردک بی‌عار و ننگ... این هُل و شتاب... بچه‌هایت را می‌گذاری و کجا می‌گریزی؟!» (همان). قطعاً تأثیر این جمله‌ها بر سید میران که قضاوت دیگران برای او مهم است و در محله و زمانه‌ای سنتی زندگی می‌کند، بسیار است: «یک روز که من خانه نبودم... با یک سلیطه بی‌تنبان که آن هم از یک سال پیش طلاقش داده‌ای، سر زیر آب کنی؟!» (همان: ۷۷۶). واپسین جمله‌های آهو، تیر خلاص است: «اما این را بدان حالا که جلوی این مردم دستم به گریبان تو رسید... این ماشین... به شهر دیگر خواهد رفت، اما از روی لاشه من» (همان). وقتی مردم اطراف آنها جمع شده‌اند و با شگفتی به صحنه می‌نگرند: «(آهو) مانند فراش‌های حرف‌نشنو و بی‌منطق عهد سابق، او را به داخل درشکه راند و خود پهلویش نشست. آهو و این همه صلابت مردانه، عجیب بود!» (همان).

تغییر رویکرد سید میران نیز قابل تأمل است. او به جای خشم فقط شگفتی نشان می‌دهد: «تو که این قدر کولی و درِ دُو نبودی» (افغانی، ۱۳۹۱: ۷۷۶). تحول آهو، پربلاست‌تر و قوی‌تر است، اما تحول سید میران کاملاً از روی ناچاری و ضعف است. آهو به کلی تغییر یافته می‌گوید: «کولی نبودم اما از این به بعد خواهم بود. درِ دو نبودم، تنهام به تنه آن سلیطه خورد. اگر حالا یا یک دقیقه دیگر قدم نامیمونش به آستانه این دالان رسید، من می‌دانم و انتقام هفت‌ساله مصیبت‌ها و زجرها که بر سرم آوردید» (همان: ۷۷۸). اما تحول هما نیز در انتهای داستان مشهود است. هما دریافته که سید میران، دیگر آن مرد سابق نیست، زیرا به شدت از آهو ترسیده و آهو نیز آن زن منفعل سابق نیست. پس او نیز به ناچار رویکرد خود نسبت به زندگی مشترک آن دو را متحول ساخته و رفتن را برگزیده است.

دهه سی، دوره گذار تاریخی - سیاسی و فرهنگی ایران و بازنمایی جایگاه اجتماعی زنان

با توجه به اینکه رمان موردنظر، روایتی داستانی از سیر تاریخی ایران از سنت به مدرنیته را در دوره تحولات رضاخانی به تصویر کشیده، این رمان، عرصه‌ای برای تبلور کشاکش‌های اجتماعی و فرهنگی جامعه ایرانی در دوران گذار تلقی می‌شود. پس از فرونشست التهاب‌های انقلاب مشروطه، اکنون زمان تحولات اجتماعی و فرهنگی فرارسیده است. اما اینکه جامعه تا چه حد آماده مواجهه با این تحولات مدرن از جمله تمدن غرب است، موجب تعارضاتی درونی با بازتاب‌هایی بیرونی برای هر یک از شخصیت‌های داستان شده است.

زیملم معتقد بود که جامعه مدرن با سیالیت نقش‌ها و شکاف میان سنت و مدرنیته، نوعی «بحران هویت» ایجاد می‌کند (Featherstone, 1991: 63) که در جوامعی با تحولات شتاب‌زده، مانند ایران دوران پهلوی که بستر شکل‌گیری رمان شوهر آهو خانم است، نمود بیشتری دارد. یعنی با نگرشی زیملمی، بخش عمده بحران هویت به‌ویژه در هما و سید میران مربوط به طوفانی بودن و شتاب‌زدگی تحولات در دوره پهلوی است. همچنین بحران هویت در آهو نیز بدان روی است که او اصلاً حاضر نیست با این تحولات شتابان اجتماعی حتی اندکی هم‌سو شود و وضعیت ایستایی دارد. درباره

تعارض سنت و مدرنیته باید گفت که داستان تنها روایت‌گر نیست، بلکه افغانی از سوگیری و جانبداری سنت در برابر مدرنیته فروگذار نکرده است. چه‌بسا اگر افغانی بنا بود دست از جانبداری فروکشد، شخصیت‌ها تا این حد زنی که به گونه‌ای افراطی در ورطه سقوط اخلاقی است، به تصویر کشیده نمی‌شد. گویی این افول اخلاقیات در هما برای بیان افول هویت و اخلاق در عرصه مدرنیته است و همین جانبداری نویسنده، ارزش ادبی داستان را تا حد قابل توجهی کاهش داده است.

در این داستان هرچند هما یک‌تازی می‌کند، در واقع مردسالاری بر تمام عرصه‌های داستان حاکم است. آهو و هما، دو روی سکه زن ایرانی‌اند که در عین حال از نظر بی‌پناهی و بی‌آتیه بودن با هم وجه مشترک دارند. یعنی تا وقتی عزیزند که آب و رنگی دارند و در دل شوهر جای می‌گیرند (سپانلو، ۱۳۸۱: ۱۶۸). حتی هما که تقریباً نماینده زن تجددطلب و آزادی‌خواه اما ناآگاه است، مورد آزار و اذیت شوهر اولش قرار می‌گیرد و عاقبت طلاق می‌گیرد. آهو، زن اول میران، سرش توسط شوهرش شکسته شده و از خانه رانده می‌شود. هر دو مظلومند و هیچ‌یک آزادی و اختیاری از خود ندارند. هر دو مجبورند که با خوب و بد مردشان بسازند و مثل کنیزی از او اطاعت کنند و به خواسته‌های او تن بدهند و دم زنند. اگر غیر از این، عملی از آنها سر بزنند، در قوانین مردسالاری جامعه ایران، له می‌شوند (میرصادقی، ۱۳۸۱: ۳۴۰).

افغانی در این رمان به توصیف مسائل زنان و خفت‌ها و رنج‌هایی که در جامعه مردسالاری کشیده‌اند، پرداخته و از سکوت حیرت‌انگیز زنان در قبال این همه بی‌عدالتی در طول تاریخ به طرز بی‌سابقه‌ای پرده برداشته است (عسگری، ۱۳۹۴: ۱۲۳). رمان شوهر آهوخانم، زندگی‌نامه زن ایرانی است که به‌مثابه ابزار تولید نسل و ارضاکنده تمایلات مردان به او نگریسته می‌شود و در این رمان برای نخستین بار و به طور گسترده درباره عدم حمایت قانون از زن ایرانی و اجحاف و ستمی که در حق این قشر از جامعه روا داشته‌اند، سخن به میان آمده است (قربانی، ۱۳۸۹: ۱۱۵). به هر روی دوره‌ای که افغانی، سندی تاریخی - داستانی از آن به تصویر کشیده، ابتدای بازنمایی واقعی جایگاه اجتماعی زنان و آگاهی آنان از هویت و حقوق اجتماعی خود است که این دوره، دنباله منطقی شعارهای آزادی و برابری زنان پس از انقلاب مشروطه به شمار می‌رود.

نتیجه‌گیری

مهم‌ترین موارد جمع‌بندی یافته‌ها آن است که: آهو، هما و سید میران در این داستان، فرد نیستند، بلکه نماد هستند. از منظر زیملی، آهو به عنوان نماینده زن سنتی، دارای هویت فردی مستقلی نیست. او به گونه‌ای ایستا در نقش‌های سنتی خود به عنوان همسر و مادر مستحیل گشته است. سبک زندگی آهو، ایستایی، مراقبت از وضعیت موجود و حفظ پیوندها به هر بهایی است. هویت سید میران به عنوان نماینده مرد دهه سی که در گذرگاه تحولات بنیادین سیاسی- اجتماعی و فرهنگی قرار دارد، در میانه چگونگی تعامل دو همسرش با او در نوسان است. سبک زندگی سید میران، عدم ثبات و بلاتکلیفی است. تا وقتی که با آهو است، مردی سنتی، متدین، پشتوانه خانواده است و وقتی فریفته هما شده، مردی تجددخواه، بی‌ثبات در تدین، دارای عدم اعتمادبه‌نفس در برابر ربودن دل هما، عدم مدیریت خود و خانواده در میان دو زن و عدم مدیریت کسب‌وکار است.

هویت هما به عنوان زنی روستایی و تجددخواه که گویی بدون آگاهی به جامعه شهری پرتاب شده، آکنده از تلاش‌هایی جسورانه برای بازتعریف خود در فضای جامعه‌ای به قول زیمل مملو از بازدارنده‌های اجتماعی و خانوادگی است. او برخلاف آهو، هویتی فردگرایانه دارد؛ در مادر و همسر بودن مستحیل نشده و خودش را بر تمامی نقش‌های هویتی ارجح می‌شمارد. از منظر زیملی، زندگی در کلان‌شهرها موجب عدم رشد فردگرایی و پیروی فرد از فرهنگ همگانی می‌شود. اما از سویی هویت فرد در همین تعاملات اجتماعی شکل می‌گیرد و هما خود تعیین‌کننده ارزش‌های شهری است و جسورانه با قواعد مردسالاری و نابرابری حقوق زنان با مردان می‌جنگد. اما از دیدگاه زیملی، رشدیافتگی در اجتماع نباید باعث انکار وجدان فردی شود. ولی درباره او این اتفاق روی می‌دهد و او گویی ظرفیت مواجهه با تجدد شتابان شهری را ندارد و روی به انحطاط اخلاقی پیش می‌تازد، بلکه وجدان فردی خود را نیز انکار کرده، به زندگی آهو و فرزندان او ظلم می‌ورزد.

تفاوت هویتی سید میران و هما آن است که میران، میان سنت و مدرنیته در تعارض شدید است. اما هما آشکارا مدرنیته را برگزیده و دیگران از جمله همسرش را نیز بدان

ترغیب می‌کند. شباهت هویت آن دو آن است که هر دو در مواجهه با تجدد در سطح و پوسته باقی مانده‌اند و راه به عمق آن نبرده‌اند. سبک زندگی هما مملو از غنیمت شمردن دم، لاابالی‌گری و تجددگرایی است. او نماد مدرنیته، طرفدار برابری حقوق زنان با مردان و «اصلاحات» رضاخانی از جمله کشف حجاب است. از دیدگاه زیملی، برای همای جوان که همچون دیگر جوانان جست‌وجوگر، خلاق و باهوش است، دیدگاه‌های سنتی جایی ندارد. سبک زندگی او با نظریه غریبه زیمل نیز کاملاً هم‌خوانی دارد و موجبات تحولات در سبک زندگی سید میران را فراهم آورد.

نقش پول به عنوان ابزار تمایز و بازتعریف هویت فردی در زندگی آهو آن است که عدم خواهندگی پول یا قانع بودن در مواجهه با سید میران در شکل‌گیری هویت فردی وابسته او مشهود است؛ زیرا او به هر بهایی می‌خواهد ایفاگر نقش همسر خوب سید میران باشد. از منظر زیملی با دیدگاه جامعه‌شناسی اقتصادی، مستقل نبودن آهو به لحاظ مالی، تعیین‌کننده ظلم‌پذیری و توجیه فرمان‌برداری او در مواجهه با همسر است. اما نقش پول در هویت و سبک زندگی هما آشکار است. او از منظر زیملی، زنی «مُسرف» و مصرف‌گراست که پول، رابطه او و همسرش را ابزاری و غیر انسانی ساخته و وجود او را بر اساس دیدگاه زیمل به سوی کالایی شدن و مصرفی شدن پیش برده است که این از پیامدهای زندگی شهری ناآگاهانه است.

درباره نقش پول در بازتعریف هویت و سبک زندگی سید میران، او به پشتوانه پول توانسته دو همسر اختیار کند. البته نقش پول در فروپاشی سبک زندگی او با رفتن هما نیز بسیار نقش دارد؛ زیرا وجود هما که سبک زندگی او را از سنت به مدرنیته متحول ساخته، با مشکلات مالی او و از دست رفتن رابطه ظاهراً عاشقانه‌اش دوباره با بازگشت به سوی آهو که نماد سنت است، عقب‌گرد می‌کند.

نقش مُد در زندگی آهوخانم و هما از دیدگاه زیملی آنگونه است که آهوی قناعت‌پیشه، بهره‌ای از مُد نبرده، اما هما دقیقاً مصداق «مُسرف» در نظریه زیمل است. از دیدگاه زیملی، مُد از یکسو وحدت‌بخش است و از سوی دیگر موجب تمایز و فرد ناتوان در فردیت بخشیدن به خود می‌کوشد بدان تمسک جوید. همچنین پیروی افراطی روسپیان از مُد نیز به نظر زیمل به همین علت است. هما نیز فقدان اعتبار شخصیت

خود را با پیروی روسپی‌وار از مد جبران می‌کند. مفهوم تحول سبک زندگی زیملی در زندگی آهو در اواخر داستان، او را از آهوی همیشه منفعل و پذیرنده اصل نابرابری مردان و زنان، ناگهان به زنی فعال و مطالبه‌گری با صلابت بدل می‌سازد. تحول سبک زندگی هما نیز در اواخر داستان قابل توجه است؛ اعتراف به عذاب وجدان، حلالیت طلبیدن با واسطه از آهو و اعتراف به پوچ بودن شخصیت خود.

از منظر جامعه‌شناسی ادبیات، این رمان، سندی از تحولات سیاسی-اجتماعی دوره گذار در دهه سی حیات ایران است؛ دوره‌ای که پس از فرونشست التهاب‌های انقلاب مشروطه بر آن است از سنت‌ها به تجددخواهی غرب گذر کند. داستان این گذار از دیدگاه زیملی از آن‌روی که با شتاب همراه است (در این داستان شتاب برای غرب‌زدگی؛ کشف حجاب، مواجهه با سینما، مبارزه با فئودالیسم، آزادی‌خواهی و برابری حقوق زنان با مردان که در دوره پهلوی روی داده) برای شخصیت‌های داستان (مخصوصاً سید میران و هما)، تعارضات شخصیتی عمیقی پدید آورده که در متن پژوهش بدان‌ها اشاره شد. بدین ترتیب این رمان اجتماعی از جلوه‌های قابل تأمل جامعه‌شناختی زیملی است.

منابع

- افغانی، علی محمد (۱۳۹۱) شوهر آهوخانم، چاپ چهاردهم، تهران، امیرکبیر.
- جفرودی، مازیار (۱۳۹۲) «گئورگ زیمل فیلسوف زندگی»، کتاب ماه فلسفه، شماره ۷۴، صص ۸۶-۹۱.
- جنکینز، ریچارد (۱۳۸۱) هویت اجتماعی، ترجمه تورج یاراحمدی، تهران، شیرازه.
- خیری، محمد و عبدالرضا آتشین صدف (۱۳۹۹) «بررسی فلسفی رابطه سبک زندگی، پول و مد از منظر جورج زیمل»، فصلنامه پژوهش‌نامه سبک زندگی، شماره ۱۰، بهار و تابستان، صص ۵۱-۶۷.
- Dor: 20.1001.1.24763101.1399.6.1.4.8.
- روزبه، محمدرضا (۱۳۸۸) ادبیات معاصر نثر ایران، چاپ سوم، تهران، روزگار.
- ریتزر، جورج (۱۳۹۳) نظریه جامعه‌شناختی (مارکس، دورکیم، وبر، زیمل)، ترجمه عزیزالله علیزاده، تهران، فردوس.
- زیمل، گئورگ (۱۳۹۲) درباره فردیت و فرم‌های اجتماعی، ترجمه شهناز مسمایرست، چاپ دوم، تهران، ثالث.
- (۱۳۹۷) فلسفه پول، ترجمه شهناز مسمی‌پرست، تهران، پارسه.
- (۱۳۹۵) گئورگ زیمل؛ گزیده مقالات با مقدمه زیگ فرید کراکاور، ترجمه شاپور بهیان، تهران، دنیای اقتصاد.
- سپانلو، محمدعلی (۱۳۸۱) نویسندگان پیشرو ایران، چاپ ششم، تهران، نگاه.
- سیدمحمدی، یحیی (۱۴۰۲) نظریه‌های شخصیت، چاپ پنجاه‌ودوم، تهران، روان.
- صفری، جهانگیر و سیدکاظم موسوی و اسماعیل صادقی و ابراهیم ظاهری عبدوند (۱۳۹۶) «مدرنیته و ساختار سنتی خانواده ایرانی با تکیه بر رمان شوهر آهوخانم»، فصلنامه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه خوارزمی، سال بیست‌وپنجم، شماره ۸۲، صص ۲۱۷-۲۴۰.
- Doi: <http://dx.doi.org/10.29252/jpll.25.82.217>.
- عسگری حسنکلو، عسگر (۱۳۹۴) جامعه‌شناسی رمان فارسی، چاپ دوم، تهران، نگاه.
- علی‌اکبرزاده زهتاب، مرجان (۱۳۹۸) «تحلیل جامعه‌شناختی شعر شاملو و ابوماضی بر پایه نظریه زالامانسکی»، فصلنامه پژوهش زبان و ادبیات فارسی، دوره هفدهم، شماره ۵۵، صص ۹۵-۱۲۶.
- (۱۴۰۳) درس‌گفتارهایی درباره نقد و نظریه ادبی، تهران، بایا.
- غلام، محمد (۱۳۸۳) «جامعه‌شناسی رمان معاصر فارسی»، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی دانشگاه خوارزمی، دوره سی‌ودوم، شماره ۴۴، تابستان و پاییز، صص ۱۲۹-۱۷۳.
- Dor: 20.1001.1.24766925.1383.12.45.15.1.
- فاضلی، نعمت‌الله (۱۳۷۴) «درآمدی بر جامعه‌شناسی هنر و ادبیات»، فصلنامه علوم اجتماعی، دانشکده علوم اجتماعی دانشگاه علامه طباطبائی، دوره چهارم، شماره ۷ و ۸، صص ۱۰۷-۱۳۳.
- Dor: 20.1001.1.17351162.1374.4.7.8.4..6.

قناعی‌راد، محمدامین (۱۳۷۹) «فردگرایی ایرانی و توسعه‌نیافتگی»، فصلنامه اطلاعات سیاسی اقتصادی، شماره ۱۵۱، صص ۴۳-۳۴.

قربانی ورکلایی، معصومه (۱۳۸۹) «نقد جامعه‌شناسی بر رمان شوهر آهو خانم اثر علی محمد افغانی»، پایان‌نامه کارشناسی‌ارشد، رشته زبان و ادبیات فارسی، استاد راهنما مریم خلیلی جهانتیغ، دانشگاه سیستان و بلوچستان، دانشکده ادبیات و علوم انسانی.

کوچکی، زهرا (۱۳۸۹) «بررسی سیمای زن در رمان شوهر آهو خانم»، فصلنامه زیبایی‌شناسی ادبی، زمستان، شماره ۶، صص ۸۵-۱۱۰.

کهدویی، محمدکاظم و مرضیه شیروانی (۱۳۸۸) «شخصیت‌پردازی قهرمان زن در رمان‌های شوهر آهو خانم و سووشون»، نامه پارسی، سال چهاردهم، شماره ۱ و ۲، بهار و تابستان، صص ۸۴-۱۱۲.

گیدنز، آنتونی (۱۳۸۶) جامعه‌شناسی، ترجمه حسن چاوشیان، تهران، نشرنی.

میرصادقی، جمال (۱۳۸۱) عناصر داستان، چاپ پنجم، تهران، سخن.

واندنبیگ، فردریک (۱۳۸۶) جامعه‌شناسی جورج زیمل، ترجمه عبدالحسین نیک‌گهر، تهران، توتیا.

وٹوقی، منصور و معصومه شفعتی (۱۳۹۵) «تحول معنایی مفهوم فردگرایی در اندیشه گئورگ زیمل سه فرم فردگرایی: تک افتادگی، بی‌همتایی و مدرن»، فصلنامه جامعه فرهنگ و رسانه، سال پنجم، شماره ۱۹، صص ۳۳-۱۱.

Dor: 20.1001.1.38552322.1395.5.19.1.7.

هله، هرست (۱۳۹۴) اندیشه اجتماعی گئورگ زیمل، ترجمه شهناز مسمی‌پرست، چاپ پنجم، تهران، گل‌آذین.

- Featherstone, M. (1991) *Consumer culture and postmodernism*. London: Sage.
- Frisby, D. (1992) *Simmel and since: Essays on Georg Simmel's social theory*. London: Routledge.
- Liu, S. (2024) Social spaces: From Georg Simmel to Erving Goffman. *The Journal of Chinese Sociology*, 11, Article 13, pp. 1–15.
<https://doi.org/10.1186/s40711-024-00217-9>.
- Simmel, G. (1950) *The sociology of Georg Simmel*. New York: Free Press.
- (1997) *The philosophy of money*. In D. Frisby & M. Featherstone (Eds.), *Simmel on Culture: Selected Writings* (pp. 247–270). Sage.
- (2004) *The philosophy of money* (3rd enl. ed.; D. Frisby, Ed.; T. Bottomore & D. Frisby, Trans.). Routledge. (Original work published 1900)
- (2009) *Sociology: Inquiries into the construction of social forms* (A. J. Blasi, A. Jacobs, & M. Kanjirathinkal, Trans.). Brill. (Original work published 1908)